УДК 343.9:340.111.52:349.6
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.5/39

Гетьман Є. С.
https://orcid.org/0009-0002-5710-6466
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРИРОДА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено дослідження перспективної концепції природи як суб'єкта права крізь призму детермінації екологічної злочинності. Наслідки кризових явищ в екології України та безперспективність консьюмеристського підходу до природокористування вимагають перегляду усталених засад правового регулювання охорони довкілля. Характерне для української правової системи превалювання антропоцентричного вектору позначається на статусі екосистем, які визнаються об'єктами права. За такого підходу можливості науки кримінології щодо напрацювання ефективних засобів превенції кримінальних правопорушень проти довкілля перебувають під впливом нормативних обмежень, що зумовлює необхідність дослідження доцільності розширення суб'єктного складу екологічних правовідносин. Метою цієї статті є виявлення потенційного впливу реалізації концепції прав природи на механізм запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля. Наведено узагальнене визначення поняття та переліку фундаментальних прав природи. Здійснено аналіз таких ознак суб'єкта права, як інтерес, воля, індивідуальна відокремленість та визнання з точки зору їхньої екстраполяції на природу та її компоненти. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано, що природа наділена власними інтересами та індивідуальною відокремленістю, а відсутність здатності до волевиявлення не перешкоджає її реалізації через дії законних представників. Наголошено, що відсутні елементи волі можуть бути компенсовані через визнання прав природи та її суб'єктності. Зазначено аргументи критиків наділення природи правами і суб'єктністю. Проаналізований передовий зарубіжний досвід таких країн, як Республіка Еквадор, Багатонаціональна Держава Болівія, Республіка Уганда, Королівство Іспанія, Нова Зеландія, Республіка Колумбія та Народна Республіка Бангладеш демонструє успішні приклади наділення екосистем правосуб'єктністю на законодавчому рівні та через судові прецеденти. Доведено, що фундаментальні інтереси екосистем можуть бути інтегровані в правову систему за допомогою правового інституту законного представництва, що у підсумку дозволить переглянути критерії суспільної небезпечності посягань на довкілля, механізм обчислення збитків довкіллю і їхнього відшкодування та сприятиме розробці ефективних заходів подолання латентної віктимності кримінальних правопорушень проти довкілля.

Ключові слова: *природа, суб'єкт права, екологічна злочинність, довкілля, латентна віктимність, законне представництво, опіка, запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.*

Постановка проблеми. Ціннісна орієнтація сучасної цивілізації в контексті відносин «людина-природа» характеризується поєднанням монетарного світогляду, якому невластиві ідеї екологізму, та хижацького ставлення до довкілля. Результатом фіксації у колективній свідомості цих аксіологічних настанов стало домінування інноваційно-конструктивістського типу природокористування, що спричинив незворотні деградаційні процеси в екосистемі планетарного масштабу. В юридичній науці одним із напрямів наукового пошуку способів розв'язання довкіллєвої проблематики стало переосмислення категорії правосуб'єктності.

Водночас, міркування щодо місця природи серед суб'єктів у сфері охорони довкілля в Україні залишаються дискусійними, адже будучи антропоцентрично спрямованою, українська правова система не розглядає природу та її складові як суб'єкти правовідносин. Наприклад, чинне українське законодавство прямо об'єктивізує землю, надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, наділяючи їх статусом об'єкта права власності [1; 2]. З іншого боку, наука кри-

© Гетьман Є. С., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

мінологія активно залучена до процесу творення нової екосвітоглядної парадигми, розробляючи і вдосконалюючи засоби запобігання такій фундаментальній загрозі екологічній безпеці, як екологічна злочинність. Кримінологічна наука, вивчаючи феномен кримінальності, неминуче зосереджується на людині, як джерелі деліктності, перебуваючи у руслі антропоцентричного підходу. Тому, враховуючи комплексність кримінології, вагомого значення для напрацювання ефективних превенційних засобів впливу на екологічну злочинність набувають дослідження суб'єктного складу екологічних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї концепції «прав природи» за останні п'ять років знайшли відображення у працях вітчизняних вчених С. В. Муравйової (в межах дискусії про природу екологічної держави, її зміст і співвідношення з традиційними принципами конституційного ладу, а також вплив на політику національної безпеки) [3, с. 129], Л. О. Гонтаренко і Л. І. Юрченко (у контексті вирішення протиріч між правами людини та правами природи) [4, с. 416–419], К. С. Звєрєвої (крізь призму концепції «поколінь» прав людини в міжнародному праві) [5, с. 210] та Т. С. Федорової (щодо дослідження процесу становлення, концептуалізації та легітимації концепції прав природи на міжнародно-правовому та національному рівнях) [6, с. 246]. Окреслена тематика висвітлювалась у публікаціях таких зарубіжних науковців, як А. Путцер (A. Putzer) та ін. (стосовно таксономії ініціатив у сфері прав природи) [7, с. 89], Ж. Жільбер (J. Gilbert) (теоретичне осмислення потенційної синергії між концепцією прав природи та міжнародним правом) [8, с. 671], Р. М. У. Азам (R. M. U. Azam) та ін. (щодо оцінки правового, культурного та екологічного значення підходів до імплементації концепції прав природи в розрізі різних юрисдикцій) [9, с. 87], А. Едірісінге (A. Edirisinghe) та С. Суше-Пірсон (S. Suchet-Pearson) (у контексті ролі корінних спільнот як недержавних акторів у формуванні системи врядування, що спирається на новітні парадигми правосуб'єктності та прав природи) [10, с. 630], П. Віатер (P. Wiater) (щодо практичних перспектив впровадження концепції прав природи у порівнянні з доктринальним потенціалом концепції прав людини, гармонізованої з потребами екологічного благополуччя) [11, с. 1]. У той же час, незважаючи на глибину дослідження предмету наведених публікацій, варто відмітити недостатність робіт, присвячених кримінологічним аспектам концепту правосуб'єктності природи.

Постановка завдання. З огляду на викладене, метою цієї статті є виявлення потенційного впливу реалізації концепції прав природи на механізм запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Українська словникова література демонструє домінацію антропологічного підходу до розуміння екологічної сторони концепту «природа»: у якості континууму існування людини та суспільства і об'єкта людського пізнання [12, с. 520]; як сукупності природних умов існування людського суспільства й об'єкту правової охорони [13, с. 45].

На нашу думку, сприйняття такої надзвичайно складної і крихкої системи у якості майна не відповідає масштабу та значенню процесів, що відбуваються у довкіллі без жодної участі людини. До сьогодні людству вдалося відносно успішно відтворити у штучних умовах лише деякі із природних ланцюжків, наприклад, переробку відходів за допомогою бактерій і вищих рослин (європейський проєкт «MELiSSA») [14, с. 3–4, 9–10]. Проте, спроби створення копій природних біомів під великим скляним куполом в американському проєкті «Біосфера-2» зазнали невдачі [15]. Незважаючи на деякий поступ у технологіях, людина на сьогодні не здатна до створення повноцінних самовідтворюваних імітацій екосистем.

Водночас важко не погодитись із зауважою І. М. Дзюби, що перед людством постає новий імператив історії – творення етики відповідальності перед природою, усвідомлення неподільності долі природи і людства, самоцінності всього живого, його права на своє життя [16, с. 54].

Результатом синтезу етичного пошуку та передових правових ідей стала концепція «прав природи», яка має давню історію у науковому дискурсі про захист довкілля [4, с. 417]. Узагальнено під цим поняттям можна розуміти конкретизовані норми справедливих збалансованих суб'єктних відносин між людиною, з однієї сторони, та природою і її компонентами – з іншої, шляхом надання їм самостійних правових статусів з метою захисту прав обох сторін [4, с. 417; 5, с. 213; 17, с. 31].

До фундаментальних прав природи відносять: 1) право на існування; 2) право на природну волю в природному середовищі існування (право на дикість); 3) право на відсутність відповідальності перед людиною; 4) право на захист законом; 5) право на необхідну для існування частку земних благ [18, с. 51].

Більшість з оглянутих нами дефініцій поняття «суб'єкт права» допускають наділення

правосуб'єктністю як фізичної особи, так і певних абстракцій [19, с. 47; 20; 21, с. 214; 22, с. 78; 23, с. 715; 24, с. 122; 25, с. 192]. Натомість визначення, наведені М. І. Козюброю [26, с. 149] і Ю. О. Пундор [27, с. 62], визнають суб'єктом права лише людину.

Як зауважують О. П. Донченко і Т. А. Грекул-Ковалик, суб'єкт права є багатоаспектним явищем, що не обмежується лише поняттям правосуб'єктності (праводієздатності), охоплюючи правову волю, правового діяча, правосвідомість, соціально-правову цінність тощо [28, с. 136].

Звертаючи увагу на абстрактність і апріорність суб'єкта права як активного засобу соціальної комунікації, А. В. Кострyба зазначає, що його функціональність в об'єктивній правовій реальності виражається через такі ознаки, як інтерес, воля та індивідуальна відокремленість [29, с. 110]. На думку Ю. М. Ільницької, суб'єкт права має володіти такими якостями, як: а) зовнішня відокремленість; б) персоніфікація; в) здатність виробляти, виражати та здійснювати персоніфіковану волю [30, с. 328]. Крім того, торкаючись питання становлення людини-особистості як суб'єкта права, В. М. Братасюк та М. Г. Братасюк доходять висновку, що реалізація правосуб'єктності неможлива без етико-розумового процесу «привласнення» права шляхом само- і взаємовизнання [31, с. 25].

На нашу думку, такі ознаки за Ю. М. Ільницькою, як зовнішня відокремленість і персоніфікація, охоплюються ознакою індивідуальної відокремленості, запропонованої А. В. Кострубою. Тому ми зупинимося на сутності таких ознак суб'єкта права, як інтерес, воля, індивідуальна відокремленість та визнання.

Інтерес. Згідно із соціологічною концепцією інтересу (М. Вебер (M. Weber), Г. Зіммель (G. Simmel)), останній може реалізовуватися лише в рамках суспільства, перебуваючи під впливом соціальних відносин [32, с. 3]. «Інтерес» охоплює все, що впливає як на індивідів, так і на спільноти: не лише матеріальні блага, але й етику, релігію, мораль, справедливість, чесність, «найвищі інтереси людства» тощо [33, с. 316].

Аналізуючи поняття «інтерес», Конституційний Суд України розкриває його у декількох аспектах: 1) етимологічному (увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось, цікавість, захоплення; вага, значення; те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чиїхось думок і турбот; прагнення, потреби; те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чиїмось прагненням, потребам; вигода, користь, зиск); 2) загальносоціологічному (об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії); психологічному (ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує); правовому (самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами) [34].

Виникає закономірне питання – чи існують інтереси у природи?

З одного боку, законодавство України визнає існування інтересів у юридичних фікцій («суспільство», «юридична особа», «громадський порядок» тощо) та поза межами правоздатності фізичної особи (у випадку зачатої, але ще не народженої дитини або смерті чи оголошення людини померлою) [1; 2].

З іншого боку, відсутність у фізичної особи здатності усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними не призводить до втрати її інтересів, які уречевлюються і забезпечуються через опікуна [2]. Тобто законодавцем було передбачено низку суб'єктів, інтереси яких задовольняються за відсутності власних дій. У зв'язку із цим слушною є заувага Д. А. Гудими, що наявність в особи суб'єктивної діяльнісної компоненти є не обов'язковим, а факультативним елементом суб'єктивного юридичного права [35, с. 262].

Перед спробою формулювання змісту інтересу природи необхідно звернутися до постулатів законів екології, сформульованих на початку 70-х років XX ст. Б. Коммонером (B. Commoner): 1) «Все пов'язано зі всім»; 2) «Все повинно кудись діватися»; 3) «Природа знає краще»; 4) «Ніщо не дається дарма» [36, с. 23]. Водночас, варто врахувати, що людська життєдіяльність стала причиною трансформації біосфери Землі та кризового стану багатьох з її складників, порушивши процеси самоорганізації екосистем [37, с. 166].

Тому до інтересів природи, на нашу думку, можна віднести підтримання безперервного онтогенезу, збереження первозданного стану довкілля та невтручання людини у взаємозв'язки між його компонентами.

Воля. Поняття «воля» є багаторівневим, поліфункціональним поняттям, включеним у широкий світоглядний план свідомості та поведінки особистості [38, с. 92]. З точки зору сучасної психології виділяється три основні аспекти у розумінні суті феномену волі: 1) воля як бажання та визнання за собою права мати це бажання (свобода волі, свобода вибору); 2) воля як реалізація бажання (контроль над дією); 3) воля як ово-

лодіння своїми бажаннями, утримання від спокуси (самоконтроль) [39, с. 76]. Воля належить до основних елементів свідомості [40, с. 105].

Узагальнюючи позиції вчених щодо поняття волі як правової категорії, В. О. Савченко висновує, що воля в праві – це здатність керувати своїми діями та їх зовнішнім проявом, свідоме регулювання своєї поведінки, що не обмежується лише її законодавчо визначеною можливістю [41, с. 7]. Відходячи від суто психологічного розуміння волі, А. В. Коструба інтерпретує цей феномен як продукт зовнішньої детермінації, що іманентний суб'єкту, як діяльнісному агенту, проте який за певних обставин може проявлятися через третіх осіб, які діють в його інтересах [29, с. 110–111].

Для роздумів щодо наявності вольової компоненти у природи та її складових, варто звернути увагу на нейронаукові дослідження. У 2012 році міжнародна група науковців, які спеціалізуються у різних напрямах нейрології, проголосила Кембриджську Декларацію про свідомість, згідно з якою люди не є єдиними, хто володіє нейрологічними основами, що породжують свідомість, оскільки сукупні дані свідчать про те, що тварини мають нейроанатомічні, нейрохімічні та нейрофізіологічні субстрати свідомих станів, а також здатність проявляти цілеспрямовану поведінку [42, с. 80]. Через 12 років вчені пішли ще далі у своїх висновках, зазначивши, що емпіричні дані вказують принаймні на реалістичну ймовірність наявності свідомого досвіду у всіх хребетних (включно з рептиліями, амфібіями та рибами) і у багатьох безхребетних (включаючи, як мінімум, головоногих молюсків, десятиногих ракоподібних та комах). За існування реалістичної ймовірності наявності свідомого досвіду у тварини, наголошують науковці, безвідповідально ігнорувати це при прийнятті рішень щодо неї [43].

У цьому контексті більш радикальними є ідеї апологетів панпсихізму – концепції про те, що деякі мікрофізичні сутності наділені свідомістю [44, с. 4]. Щодо світу тварин, то дослідник панпсихізму Д. Чалмерс (D. Chalmers) звертає увагу на наявність достатньо вагомих підстав вважати, що існує багато істот зі свідомістю та початками інтелекту [45].

Характерно, що у світі людей втрата або відсутність вольового елемента свідомості через психічні розлади особистості не призводить до зникнення правосуб'єктності, оскільки, так само як і у випадку із забезпеченням інтересів недієздатних осіб, українське законодавство передбачає механізм вольової репрезентації їхньої правосуб'єктності через інститут опіки [2]. Тому у випадку суб'єктності природи вольовий аспект може реалізовуватися через дії її законних представників.

Індивідуальна відокремленість. Як вказує А. В. Коструба, ознака індивідуальної відокремленості є сукупністю характерних особливостей особи, її унікальності, що забезпечує відповідну суб'єктну індивідуалізацію [29, с. 111]. З першого погляду індивідуалізація природи видається неможливою. Проте вона існує у тривимірному фізичному просторі та піддається безпосередньому опису і дослідженню емпіричними методами. На сьогодні природа систематизована і класифікована на високому рівні, а тому вона чи її компоненти можуть бути поіменовані, індивідуалізовані та виокремлені з-поміж інших складових нашого універсуму. Приклади їхньої юридичної індивідуалізації розглянуті нами в частині публікації, присвяченій огляду зарубіжного досвіду.

Визнання. У розумінні М. Г. Братасюк, смислові риси права виражаються в специфічних ціннісно орієнтованих інтенціональних актах – «актах визнання», сутність яких полягає у встановленні аксіологічно-поведінкового нормативу для особи з метою сприйняття «іншого» як цінності, що заслуговує на правові гарантії [31, с. 24; 46, с. 18].

Для об'єктивності необхідно зазначити, що вченими висловлюється критика наділення природи правами і суб'єктністю. Так, О. В. Тарасов зауважує, що об'єкти природного світу й потойбічні явища не можуть мати правової особи через відсутність у них правової особистості [47, с. 104–105].

Також, розглядаючи екологічну правосвідомість, засновану на концепті «реїфікованого "я"», Б. Мелкевік (B. Melkevik) критикує підхід до сприйняття природи у якості суб'єкта права через ірраціональність і абсурдність спроб осмислення правових проблем за допомогою уречевленого радикалізованого у власному ідеалізмі его, що ігнорує соціальну природу права [48, с. 108–110].

В епоху сучасного деструктивного типу природокористування природа та окремі екосистеми виступають «безмовними» об'єктами у системі суспільних відносин з охорони довкілля. Проте, відсутні елементи волі можуть бути компенсовані через визнання людиною і державою прав природи, її суб'єктності. Незважаючи на переважання у світі антропоцентричної екологічної свідомості, окремі держави просуваються у напрямі законодавчого закріплення концепції прав природи.

Наприклад, Республіка Еквадор стала першою країною, що визнала природу суб'єктом права на

конституційному рівні. У статтях 71–74 Конституції Республіки Еквадор 2008 року закріплено, що природа («Мати-Земля») має невід'ємне право на існування, збереження, підтримку та відновлення своїх життєвих циклів, структури, функцій і еволюційних процесів [49].

На рівні закону суб'єктність природи втілена у Багатонаціональній Державі Болівія та Республіці Уганда. Так, болівійський Закон про права Матері-Землі 2010 року наділяє Матір-Землю статусом колективного суб'єкта публічного інтересу, визначаючи такі права, як: на життя; різноманітність життя; на воду; на чисте повітря; рівновагу; на відновлення та на свободу від забруднення [50]. Угандійський Закон про національне довкілля 2019 року прямо визнає права природи та закріплює її право на існування, природний розвиток та відновлення, а також дозволяє громадянам та організаціям подавати позови від її імені [51].

Деякі країни пішли шляхом визнання правосуб'єктності окремих екосистем. Так, у Новій Зеландії Законом про національний парк Те Уревера 2014 року колишній національний парк було позбавлено статусу власності Корони та визнано окремою юридичною особою з правами, обов'язками й відповідальністю, що перебуває під спільним управлінням племені Тухое та уряду [52]. Закон про врегулювання претензій щодо річки Вангануї 2017 року визнав річку та її екосистему єдиною, неподільною та живою сутністю, що є суб'єктом права, інтереси якого представляє опікунський комітет [53].

Окремо варто зупинитися на іспанському досвіді, який є унікальним для Європи й країн ЄС. У Королівстві Іспанія Законом Про визнання правосуб'єктності лагуни Мар-Менор та її басейну 2022 року солоній лагуні, що постраждала від антропогенного забруднення, надано статус юридичної особи із правом на існування, природну еволюцію та екологічне відновлення [54].

Представництво та управління екосистемою лагуни реалізується через «Опікунство над Мар-Менор», яке складається з трьох ключових органів: Комітету представників (складається з членів від уряду, автономного співтовариства і громадськості); Моніторингової комісії (включає представників місцевих муніципалітетів, бізнес-середовища, профспілок, рибалок, фермерів, об'єднань співвласників будинків, екологів, спільнот боротьби за ґендерну рівність та молоді); Науковий комітет (незалежні вчені та експерти) [54]. Крім того, будь-яка фізична або юридична особа має право захищати екосистему Мар-Менор шляхом позову, поданого до відповідного суду або державної адміністрації. Такий судовий позов подається від імені екосистеми Мар-Менор як зацікавленої сторони. У випадку задоволення позовних вимог позивач має право на відшкодування понесених судових витрат [54].

У деяких країнах особливий статус окремих екосистем закріплюється через акти вищих органів судової влади. У 2016 році Конституційний Суд Республіки Колумбія визнав річку Атрато суб'єктом права на захист, збереження і відновлення [55], а у 2018 році Верховний Суд встановив суб'єктність амазонських лісових масивів [56]. У 2019 році Верховний Суд Бангладеш у рішенні по справі щодо річки Тураг надав усім річкам країни статус живих істот та суб'єктів права, призначивши Національну комісію з охорони річок їхнім законним опікуном [57].

З точки зору кримінології наявність у природи та її компонентів статусу об'єктів права зумовлює існування феномену латентної віктимності, оскільки кримінальні правопорушення проти довкілля часто вважаються такими, що «не мають жертв» або є «прихованими» [58, с. 338]. На формування такого уявлення вплинув специфічний конституційний статус природних ресурсів України як «загальносуспільного матеріального блага». Якщо делікт посягає на певне захищене законом майно, але жертва у класичному кримінологічному розумінні відсутня, то виявлення кривдника залежатиме виключно від сумлінності посадових осіб наглядових інституцій. «Знеособлений» статус природи вплинув і на механізм обчислення завданої екологічної шкоди, в основу якого покладено категорію економічного збитку. У підсумку це сприяє утвердженню принципу безкарності.

Висновки. Викладене дає підстави стверджувати, що відсутність у природи здатності до волевиявлення не може бути єдиною підставою для відмови їй у правосуб'єктності, адже фундаментальні інтереси екосистем (зокрема, право на безперервний онтогенез та відновлення) можуть бути інтегровані в правову систему та захищені від злочинних посягань за допомогою правового інституту законного представництва. На нашу думку, практична реалізація концепції прав природи змінює підходи до оцінки наслідків екологічних правопорушень. Екологічна шкода у такому випадку розглядається як пряме посягання на невід'ємні права екосистем, уподібнено до кримінальних правопорушень проти особи. Ми вважаємо, що це створює підґрунтя для перегляду критеріїв суспільної небезпечності діянь проти

довкілля, механізму обчислення завданої екологічної шкоди та її стягнення. Наділення природи правосуб'єктністю також дозволить ефективніше застосовувати кримінологічний інструментарій для розробки заходів подолання латентної віктимності кримінальних правопорушень проти довкілля. Зазначена в публікації проблематика в цілому не позбавлена дискусійності, потребуючи подальшого обговорення у науковій спільноті та міждисциплінарних досліджень. Зокрема, перспективним напрямом вбачається наукове обґрунтування шляхів впровадження правового інституту законних представників природи та її компонентів у правову систему України.

Список літератури:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 31.08.2026).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 серп. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 31.08.2026).

3. Муравйова С. В. Екологічні та кліматичні кризи як фактор розвитку сучасного конституціоналізму та екологічної безпеки. *Проблеми законності*. 2022. № 159. С. 129–159. https://doi.org/10.21564/2414-990x.159.268292

4. Гонтаренко Л. О., Юрченко Л. І. Захист довкілля в аспекті прав природи у глобальному світі. *Адаптація до глобальних змін та викликів: нові форми економіки, ресурсоефективні технології, захист довкілля* : матеріали Міжнар. конф., м. Івано-Франківськ, 18 трав. 2023 р. Івано-Франківськ, 2023. С. 416–419. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/18001 (дата звернення: 31.08.2026).

5. Звєрєва К. С. П'яте покоління прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2026. Т. 3, № 1. С. 210–215. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.32

6. Федорова Т. С. Концепція прав природи у національному та міжнародному контекстах. *Форум права*. 2026. Т. 86, № 2. С. 246–256. https://doi.org/10.32631/fp.2026.2.26

7. Putting the rights of nature on the map. A quantitative analysis of rights of nature initiatives across the world / A. Putzer et al. *Journal of Maps*. 2022. P. 89–96. https://doi.org/10.1080/17445647.2022.2079432

8. Gilbert J. Creating Synergies between International Law and Rights of Nature. *Transnational Environmental Law*. 2023. Vol. 12, Iss. 3. P. 671–692. http://doi.org/10.1017/S2047102523000195

9. Azam R. M. U., Zerin S. A., Alabi F. F. K. The Rights of Nature Movement: Legal, Cultural, and Policy Challenges in Implementing Eco-Centric Laws. *Journal of Environmental Law & Policy*. 2025. Vol. 05, no. 01. P. 87–116. https://doi.org/10.33002/jelp050104

10. Edirisinghe A., Suchet-Pearson S. Legal Personhood and Rights of Nature: Bridging Relational Vedda Worldviews and Sri Lankan Law. *Transnational Environmental Law*. 2025. Vol. 14, no. 3. P. 630–658. https://doi.org/10.1017/s2047102525100101

11. Wiater P. Bridging Human Rights and Nature Protection: Exploring the Potential of the Anthropocentric Approach. *Human Rights Quarterly.* 2025. Vol. 47. Iss. 3. P. 1–32. http://doi.org/10.2139/ssrn.4968189

12. Кисельов М. М. Природа. *Філософський енциклопедичний словник* / ред.: Є. К. Бистрицький та ін. ; Голова редкол. В. І. Шинкарук ; Наук. ред.: Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. Київ, 2002. С. 520.

13. Тлумачний словник екологічних термінів та понять, пов'язаних з охороною навколишнього середовища для студ. спец. 7.070801 «Екологія та охорона навколишнього середовища» / уклад.: Л. В. Левандовський та ін. Київ : НУХТ, 2006. 60 с.

14. MELiSSA: The european project of closed life support system / C. Lasseur et al. *Gravitational and space biology*. 2010. Vol. 23, no. 2. P. 3–12.

15. Rogers K. Biosphere 2. *Britannica*. URL: https://www.britannica.com/topic/Biosphere-2 (date of access: 31.08.2026).

16. Дзюба І. М. Природа як співучасник творення етики людства. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006–2007. № 15. С. 43–54.

17. Борейко В. Є., Подобайло А. В. Екологічна етика : навч. посіб. Київ : Укр. фітосоціол. центр, 2004. 116 с.

18. Клеєвська В. Л., Кручина В. В., Дармофал Е. А. Викладання «екологічної етики» як шлях підвищення рівня екологічної культури здобувачів вищої освіти. *Екологічно орієнтована вища освіта. методологія та практика – 2024* : зб. матеріалів Всеукр. конф. з проблем вищ. освіти, м. Харків, 25 жовт. 2024 р. Харків, 2024. С. 50–52. URL: https://dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/eb2dfcc2-fa95-4d01-8b97-676038409b26/content (дата звернення: 31.08.2026).

19. Kelsen H. Introduction to the Problems of Legal Theory: A Translation of the First Edition of the Reine Rechtslehre or Pure Theory of Law / transl. by B. L. Paulson, S. L. Paulson. New York : Oxford University Press, 1992. 171 p.

20. Трихліб К. О. Суб'єкт права. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/Суб'єкт_права (дата звернення: 31.08.2026)

21. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 355 с.

22. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

23. Мельник П. В. Структура та класифікація службових правовідносин. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 713–718. https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.96

24. Kurki V. A. J. A Theory of Legal Personhood. Oxford: Oxford University Press, 2019. 224 p.

25. Волох Д. О. Поняття та ознаки суб'єктів публічного права. *Наукові записки. Серія: Право*. 2025. Т. 1, № 18. С. 190–195. https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-18-190-195

26. Загальна теорія права : підручник / М. І. Козюбра та ін. ; Заг. ред. М. І. Козюбра. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

27. Пундор Ю. О. Категорія «суб'єкт права» у теорії права та особливості її застосування у галузевому праві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 197 с.

28. Донченко О. П., Грекул-Ковалик Т. А. Правосуб'єктність як формальна властивість суб'єкта права. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 131–138. URL: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2331 (дата звернення: 31.08.2026).

29. Коструба А. В. Теоретичні роздуми щодо поняття суб'єкта права. Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 травня 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 109–111. URL: https://hal.science/hal-02746940v1 (дата звернення: 31.08.2026).

30. Ільницька Ю. М. Щодо визначення сутнісних ознак суб'єкта владних повноважень. *Форум права*. 2011. № 2. С. 327–330. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_50.pdf (дата звернення: 31.08.2026).

31. Братасюк В. М., Братасюк М. Г. Принцип визнання як необхідна засада становлення людини-особистості як суб'єкта права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. Т. 21, № 1. С. 22–28. https://doi.org/10.33270/02212101.22

32. Swedberg R. Bourdieu's advocacy of the concept of interest and its role in economic sociology. *Economic Sociology: European Electronic Newsletter*. 2003. Vol. 4, no. 2. P. 2–6. URL: https://hdl.handle.net/10419/155819 (date of access: 31.08.2026).

33. Isay H. The Method of the Jurisprudence of Interests: A Critical Study. *The Jurisprudence of Interests* / ed. by Magdalena Schoch. Cambridge : Harvard University Press, 1948. P. 313–322.

34. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004 у справі № 1-10/2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#top (дата звернення: 31.08.2026).

35. Гудима Д. А. Померла людина як суб'єкт права (нетривіальні думки). *Право України*. 2010. № 12. С. 260–265.

36. Конспект лекцій з дисципліни «Екологія» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня усіх спеціальностей та форм навчання / уклад. К. М. Божко. Кам'янське : ДДТУ, 2025. 116 с.

37. Манушкіна Т. М. Екологічна культура : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2014. 273 с.

38. Кирпенко Т. М. Сучасний стан та перспективи вивчення вольової регуляції особистості у психологічних дослідженнях. *Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія*. 2017. Т. VII. Вип. 44. С. 92–101. URL: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/10.pdf (дата звернення: 31.08.2026).

39. Шамлян К. М. Проблема волі у сучасній психології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*. 2024. № 1. С. 76–83. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-1-11

40. Радіонова Л. О. Філософія : навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2006. 142 с.

41. Савченко В. О. Правова природа свободи волі: основоположні ідеї та дефініція. *ScienceRise: juridical science*. 2023. № 3(25). С. 4–10. https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.286533

42. Кембриджська декларація про свідомість. *Філософська думка*. 2016. № 2. С. 78–80.

43. The New York Declaration on Animal Consciousness. *New York University*. URL: https://sites.google.com/nyu.edu/nydeclaration/declaration (date of access: 31.08.2026).

44. Chalmers D. J. Panpsychism and Panprotopsychism. *The Amherst Lecture in Philosophy*. 2013. Vol. 8. P. 1–35. URL: https://www.amherstlecture.org/chalmers2013/chalmers2013_ALP.pdf (date of access: 31.08.2026).

45. Wiblin R., Koehler A., Harris K. David Chalmers on the nature and ethics of consciousness. *80,000 Hours*. URL: https://80000hours.org/podcast/episodes/david-chalmers-nature-ethics-consciousness/ (date of access: 31.08.2026).

46. Братасюк М. Г. Суб'єктивний вимір реалізації прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 16–20.

47. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2014. 509 с.

48. Мелкевік Б. Право між екологією та ойкуменою: за публічну нормативність. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2022. Т. 1, № 52. С. 105–122. https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.250445

49. Constitution of the Republic of Ecuador : [adopted on 28 Sept. 2008]. URL: https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html (date of access: 31.08.2026).

50. Ley de Derechos de la Madre Tierra : [Ley Nº 071, adopted on 21 Dec. 2010] / Presidente Constitucional del Estado Plurinacional de Bolivia Evo Morales Ayma. URL: https://www.planificacion.gob.bo/uploads/marco-legal/Ley%20N°%20071%20DERECHOS%20DE%20LA%20MADRE%20TIERRA.pdf (date of access: 31.08.2026).

51. Uganda. The National Environment Act, 2019 : [Act 5, adopted on 23 Feb. 2019, published on 7 March 2019]. *Acts Supplement to The Uganda Gazette*. 2019. No. 10, Vol. CXII. Printed by UPPC, Entebbe, by Order of the Government. URL: https://nema.go.ug/sites/default/files/The%20National%20Environment%20Act%2C%202019.pdf (date of access: 31.08.2026).

52. New Zealand. Te Urewera Act 2014 : [Public Act 2014 No 51, adopted on 27 July 2014]. URL: https://www.legislation.govt.nz/act/public/2014/0051/latest/DLM6183601.html (date of access: 31.08.2026).

53. New Zealand. Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017 : [Public Act 2017 No 7, adopted on 20 March 2017]. URL: https://www.legislation.govt.nz/act/public/2017/7/en/latest/#DLM6830851 (date of access: 31.08.2026).

54. Spain. Ley 19/2022, de 30 de septiembre, para el reconocimiento de personalidad jurídica a la laguna del Mar Menor y su cuenca : [adopted on 30 Sept. 2022]. *Boletín Oficial del Estado*. 2022. núm. 237. Ref: BOE-A-2022-16019. URL: https://www.boe.es/eli/es/l/2022/09/30/19/con (date of access: 31.08.2026)

55. Colombia. Corte Constitucional. Sentencia T-622/16 : [adopted on 10 Nov. 2016]. Principio de precaucion ambiental y su aplicacion para proteger el derecho a la salud de las personas-Caso de comunidades étnicas que habitan la cuenca del río Atrato y manifiestan afectaciones a la salud como consecuencia de las actividades mineras ilegales / Magistrado Ponente Jorge Iván Palacio. URL: https://www.corteconstitucional.gov.co/relatoria/2016/t-622-16.htm (date of access: 31.08.2026).

56. Colombia. Corte Suprema de Justicia. Judgment of 5 April 2018 : [STC4360-2018, No. 11001-22-03-000-2018-00319-01, adopted on 5 April 2018]. DeJusticia (Rodríguez Peña and others) v. Colombia / Luis Armando Tolosa Villabona. URL: https://climaterightsdatabase.com/2018/04/05/dejusticia-rodriguez-pena-and-others-v-colombia/ (date of access: 31.08.2026).

57. Bangladesh. High Court Division of the Supreme Court. Writ Petition No. 13989 of 2016 : [Human Rights and Peace for Bangladesh (HRPB) v. Bangladesh and others, adopted on 30 Jan. & 3 Feb. 2019]. Turag River Case. *7 CLR (HCD)* (2019). URL: http://www.hrpb.org.bd/public/images/judgement/writ-petition-no.-13989-of-2016-only-17-directions--river-turag-case.pdf (date of access: 31.08.2026).

58. Сироїд Т. Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2024. Т. 4, № 84. С. 334–344. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.47

Hetman Ye. S. NATURE AS A SUBJECT OF LAW: A CRIMINOLOGICAL ASPECT

This article explores the prospective concept of nature as a subject of law through the prism of the determinants of environmental crime. The consequences of ecological crises in Ukraine and the futility of a consumerist approach to natural resource management necessitate a revision of the established principles governing environmental legal regulation. The prevailing anthropocentric vector, characteristic of the Ukrainian legal system, impacts the status of ecosystems, which are currently recognized merely as objects of law. Consequently, the capacity of criminology to develop effective measures for the prevention of environmental criminal offenses is constrained by normative limitations, thereby necessitating an inquiry into the feasibility of expanding the range of subjects in environmental legal relations. This article is aimed to the identification of the potential impact of the implementation of the rights of nature concept on the mechanisms for preventing environmental criminal offenses. The study provides a generalized definition and a comprehensive outline of the fundamental rights of nature. It analyzes the essential attributes of a legal subject as interest, will, individual distinctiveness and recognition from the point of view of their extrapolation onto nature and its components. Based on this analysis we can come to the conclusion that nature possesses its own intrinsic interests and individual distinctiveness, and the absence of ability of will does not impede its legal realization, because of the actions of legal representatives. The paper emphasizes that the missing of the elements of will can be compensated by formal recognition of the rights of nature and its legal subjectivity. The counterarguments presented by critics are regarding the nature with the rights and legal personhood. The analysis of advanced international experience, especially achieved in the Republic of Ecuador, the Plurinational State of Bolivia,

Republic of Uganda, the Kingdom of Spain, New Zealand, the Republic of Colombia and the People's Republic of Bangladesh demonstrates successful paradigms of granting ecosystems legal personhood, both legislatively and through judicial precedent. The study proves that the fundamental interests of ecosystems can be integrated into the legal framework via the legal institution of representation. Ultimately, this integration will facilitate a reassessment of the criteria for the public danger of environmental encroachments and the mechanisms for calculating and compensating environmental damage, while concurrently promoting the development of effective measures to overcome the latent victimization associated with environmental criminal offenses.

Keywords: *nature, subject of law, environmental crime, environment, latent victimization, legal representation, guardianship, prevention of environmental criminal offenses.*

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.11.2026